

ВІДГУК

офіційного опонента д. філол. н., професора Т.В. Гребенюк
на дисертацію Іщенко Олени Анатоліївни
на тему «Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика»,
подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 26.053.026
у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 035 – Філологія

1. Актуальність обраної теми дослідження.

Творчість нашого сучасника, автора численних творів прози малих та романних форм, Мирослава Дочинця на сьогодні виступала об'єктом уваги переважно у літературно-критичних розвідках. У історико-літературних дослідженнях маємо лише спорадичні праці, присвячені окремим його творам або певним аспектам його письма. Цілісного ж дослідження доробку письменника наразі не існувало. Саме тому дисертація Олени Анатоліївни Іщенко, присвячена системному аналізу проблематики й поетики творів митця, є надзвичайно актуальним і потрібним у сучасному літературознавстві дослідженням.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність.

Положення й висновки дисертації О. Іщенко є обґрунтованими й вірогідними, адже при аналізі художньо-літературного матеріалу дисертантка послуговується набором адекватно дібраних дослідницьких методів, зокрема, системного й наратологічного підходів до твору, герменевтичного, культурно-історичного, порівняльно-історичного, біографічного, генетичного методів, елементів хронотопного, інтертекстуального аналізу, екокритики тощо.

У першому підрозділі першого розділу дисертації «Теоретичні аспекти вивчення прози М. Дочинця» обумовлюється інструментарій дослідження. Зокрема, звертається увага на становлення категорії «поетика» й на сучасні потрактування її змісту. О. Іщенко обирає як робочу для свого дослідження концепцію поетики М. Кодака й кладе в основу структури свого поетологічного аналізу запропонований М. Кодаком поділ складу поетики на такі елементи, як пафос, жанр, психологізм, хронотоп, нарація (с. 36–37).

Другий підрозділ першого розділу містить огляд літературно-критичного дискурсу творів М. Дочинця, на який дисертантка спирається у своїй роботі. Аналізуються критичні праці О. Гавроша, М. Ісака, Є. Сверстюка, Л. Скорини, М. Слабошпицького, П. Сороки; літературознавчі розвідки М. Васьківа, Л. Горболіс, О. Капленко, С. Ковпик, О. Талько та ін. У подальших розділах роботи О. Іщенко спирається на наведені у цьому підрозділі тези та ідеї щодо аналізу та інтерпретації творів М. Дочинця, наприклад, ідеї О. Талько щодо жанрово-стильової належності творів М. Дочинця або думки Л. Горболіс у царині екокритики доробку митця.

У другому розділі дисертантка зосереджується на питаннях ідейно-тематичного наповнення творів М. Дочинця та психологізму його творів. У першому підрозділі О. Іщенко окреслює художньо-естетичні основи світосприймання митця, зокрема, біографічні, релігійні, натурфілософські його аспекти. Активно апелюючи в підрозділі до інтерв'ю письменника, його публіцистики, есеїв, автобіографічних елементів його прози, дисертантка дуже уважно аналізує витoki світогляду митця. Треба сказати, що вся рецензована дисертація характеризується піететом до художнього слова М. Дочинця й ретельною заглибленістю в його доробок. У основі стилю письменника О. Іщенко вбачає синтез елементів романтизму, реалізму, екзистенціалізму, експресіонізму й наголошує на імпресіоністичних його домінантах. При аналізі жанрової приналежності доробку творів М. Дочинця великих форм, дисертантка робить висновок про його полісинтетичність, у силу поєднання в ньому ознак житійного роману, роману-сповіді, роману-діаріушу та роману в

новелах («роману-намиста»). Також наголошується репрезентованість у жанровій системі творів митця ознак роману-параболи (за типологією Т. Бовсунівської). У третьому підрозділі другого розділу роботи розглядається авторська «концепція героя», головними ознаками якого О. Іщенко вважає похилий вік і «стан постійного тілесного й духовного самовдосконалення» (с. 91), а також прагнення до усамітнення й духовної свободи, пієтет до природи. Заслуговує на схвалення, що для обґрунтування своєї інтерпретації образів М. Дочинця дисертантка виходить за межі суто літературознавчого потрактування, вдаючись до даних геронтології, зокрема, праць із цієї галузі Е. Крайнікова, Р. Павелківа, О. Тополь. Проте звернення в цьому питанні до ідей трактату Цицерона видається дещо анахронічним. У четвертому підрозділі О. Іщенко науково осмислює природу психологізму творів М. Дочинця, розглядаючи як основні способи його творення монологи-сповіді, виклад думок персонажів, діалоги, психологізацію зображення зовнішності. При цьому авторка дисертації стверджує, що, послуговуючись названими засобами, М. Дочинець створює тип персонажа «з глибоким закоріненням у національну культуру і традиції, проте відкритого до міжкультурного та міжнаціонального діалогу» (с. 137).

У третьому розділі дисертації О. Іщенко послідовно розглядає складові поетики за концепцією М. Кодака, зокрема, питання хронотопної організації творів М. Дочинця, нарації його творів і пафосу. Крім того, в межах розділу дослідниця виокремлює аспект інтертекстуальності, правомірно вважаючи його важливим для розуміння авторського світогляду. У першому підрозділі дисертантка розглядає часопросторовий континуум творів письменника, акцентуючи увагу на універсалізації часу, художньому втіленню бінарної опозиції «своє-чуже», універсальності потрактування образу дому, топосу дороги. При аналізі наративних стратегій у доробку митця О. Іщенко констатує тяжіння М. Дочинця до «нетрадиційних» типів оповіді, зокрема монологу-сповіді, спогадів, інтерв'ю, діаріушу. Дещо плутаючись у системі наративних інстанцій (про це детальніше у п. 6 цього відгуку), дослідниця усе ж правильно

окреслює вплив наративних стратегій романістики митця на «художнє моделювання образу самособоюнаповненого героя та відтворення процесу його духовного й тілесного самовдосконалення» (с. 163). У третьому підрозділі, базуючись на класифікації типів інтертекстуальності Ж. Женетта, О. Іщенко слушно стверджує, що у творах М. Дочинця найбільш репрезентовані власне інтертекстуальність, паратекстуальність та метатекстуальність. Дослідниця розглядає реалізацію цих типів у творчості митця, простежує інтертекстуальні зв'язки його доробку (на рівні алюзій, ремінісценцій, парафраз, цитат, стильових особливостей) із творами О. Дюма, Е. Гемінгвея, М. Сервантеса, Г. Сковороди, з давньогрецькою міфологією, християнськими релігійними текстами. Проте, хотілося б, аби дисертантка, фіксуючи ці зв'язки, чіткіше характеризувала би ту художню функцію, яку вони виконують у тексті М. Дочинця. Цікавим і глибоким видається інтермедійний аналіз функцій образів скульптури, співу й танцю в структурі естетичного впливу творів «Мафтей» і «Горянин». Зокрема, цікавим є аналіз символіки танцю в романі «Горянин», на основі якого О. Іщенко приходить до обґрунтованого висновку, що танець реалізується для протагоніста як засіб: «1) прогнозування перспективи міжособистісних стосунків; 2) визначення свого статусу в громаді; 3) репрезентації бажання реалізуватися як чоловік, господар, батько і стати повноправною частиною суспільного життя» (с. 186). У четвертому підрозділі дисертантка виокремлює серед різновидів пафосу гуманістичний як такий, що втілено у творах М. Дочинця, й доходить висновку про його реалізацію в антитоталітарній тематиці й аспектах «процесу себе-пізнання» персонажами творів письменника. О. Іщенко підсумовує, що пафос у прозі М. Дочинця найвиразніше реалізовано в концепції героя, конфлікті твору й у зображенні обставин, які впливають на «процес себе-пізнання».

Наведені вище наукові положення й висновки дисертації є обґрунтованими й достатньо переконливими завдяки застосуванню адекватного термінологічного й категоріального інструментарію дослідження.

3. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Одержані в роботі результати є достовірними. Матеріали дослідження опубліковано у 27 публікаціях, серед яких – фахові статті, статті у зарубіжних виданнях, нефахові статті, тези. Вважаю, що такої кількості друкованих праць більш ніж достатньо для гідної репрезентації матеріалів дослідження.

4. Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження.

Результати дисертаційної роботи можуть отримати практичне застосування при викладанні сучасного періоду історії української літератури в однойменному навчальному курсі, а також спецкурсів і спецсеминарів із відповідної тематики, при написанні студентами курсових робіт, кваліфікаційних робіт бакалавра і магістра, при викладанні української літератури в школі.

5. Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації.

Анотація дисертаційної роботи адекватно передає її зміст. Усі концептуальні положення дисертації відбито в анотації в обсягах, пропорційних обсягам відповідних розділів і підрозділів. Матеріалу, відсутнього в дисертації, анотація не містить.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

1. Часом дисертантка, прагнучи охопити при аналізі теоретичні ідеї з різноманітних дослідницьких методологій, намагається створити власні типології за різними критеріями, що призводить до певної термінологічної неузгодженості. Зокрема, обумовлюючи на с. 165 свій вибір класифікації різновидів інтертекстуальності Ж. Женетта як робочої, О. Іщенко дотримується потрактувань цього автора щодо паратекстуального та власне інтертекстуального її різновидів, але аналізуючи метатекстуальність,

відхиляється від Женеттового її тлумачення (як «звернення автора до власного передтексту») й інтерпретує метатекстуальність за концепцією Н. Фатєєвої. Для позначення ж того поняття, яке Женетт називав метатекстуальністю, дисертантка використовує термін автоінтертекстуальність (автор цієї концепції – Ж. Деррида).

2. Подібне злиття різних типологій бачимо й при класифікуванні наративних типів у творах М. Дочинця (підрозділ 3.2). Спочатку нібито вдаючись до чотиричленної типології Ж. Женетта (н-д, «гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації» в романі «Вічник» – с. 160), при аналізі роману «Світован» О. Іщенко перший тип наратора виокремлює згідно з цією ж класифікацією («гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації» – с. 161), а вже другий («експліцитний персональний наратор») виділяє за іншими критеріальними ознаками. Певною непослідовністю й дублюванням функцій позначене й уживання в підрозділі термінів *наратор*, *наратор*, *адресат*, *адресант*, *оповідач/розповідач*, *автор-наратор*, які походять з різних теорій і методологій. Усі ці неузгодженості прояснила б наявність у підрозділі теоретичної преамбули, де б дисертантка чітко визначила свій теоретичний інструментарій.

3. Варто було би проартикулювати в роботі відмінність між поняттям гуманістичної психології «Я-концепція» та літературознавчою категорією «концепція героя».

4. Подекуди в дисертації зустрічаємо логіко-стилістичні недогляди, через які важко зрозуміти, що в реченні мається на увазі («Ідейно-тематичний рівень переважає над сюжетом», «можливість хронотопу керувати сюжетною лінією» – с. 141, «У творах прозаїка широко представлена асоціативна та хронологічна ретроспекція» (ретроспекція – поняття хронологічне апріорі) – с. 143, «У романах М. Дочинця герої усвідомлюють своє «Я», відокремлюють його від Чужого» – с. 148).

Варто зазначити, що перераховані зауваження не знижують наукової цінності роботи, адже згадувані окремі моменти неузгодженості свідчать про

активний пошук дисертанткою власної методології аналізу й оригінальний підхід до аналізованого текстового матеріалу.

7. Загальний висновок та оцінка дисертації.

За актуальністю обраної теми, новизною отриманих результатів, обсягом проведених досліджень, теоретичним значенням і практичною цінністю, методичним рівнем вирішення поставлених завдань, дисертаційна робота Іщенко Олени Анатоліївни «Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика» повністю відповідає вимогам, передбаченим «Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – філологія.

Д.ф.н., професор кафедри
культурології та українознавства
Запорізького державного
медичного університету

Власноручний підпис Гребенюк Т.В.
ПІДТВЕРДЖУЮ
Нач. відділу кадрів Запорізького
державного медичного університету
"___" _____ 20__ р. Підпис
Гребенюк Т.В.